

I. Ders

M. Merleau-Ponty (1908-1961)

‘Varoluşsal fenomenoloji’, çıkış noktasıdır. Husserl’in ‘epokhe’ ve ‘aşkınsal indirgeme’sinden etkilenmiştir. Bu, bilincin görüngübilimsel açılmasıdır. Psikolojideki davranışçı yaklaşıma karşı çıkmaktadır. Merleau-Ponty, indirgemeci bilinç anlayışlarını ve determinizmi reddetmektedir. İnsan edimi, fizik, biyoloji gibi disiplinlerce incelenebilir; ancak, bunlar birbirlerine indirgenemezdirler. Bunların ‘gerçekleri’ birbirleri için gerekli olsa da birbirlerine indirgenmeleri çelişkilere ve olumsuzluklara neden olmaktadır. Böylece, nedensel belirlenimcilik devre dışı bırakılmaktadır. *Tensel-özne*’nin gerisinde, indirgemeciliğe bir karşı duruş vardır. Neden ve bilinç arasında kesin bir ayırım yapılamaz. Ponty, bilincin gerçekliğini kabul etmekle birlikte, maddesel olmayan bir bilinci de postüla etmez. Zihinsel ile fiziksel arasında bir ayırım yapabilmek için gerekli ölçüt nedir? Bu ayırım söz konusu değilse, özne bu diyalektik ilişki içerisinde enkarne olmaktadır. Davranışçılığın karşısında gestalt anlayışı, davranışın yapısında, algılayanın bilinçli ya da bilinç dışı önkabullerinin belirleyici olduğunu savunur. Algılayanın bilinci ya da bilinç dışı ön-kavrayışı önem taşır. O halde, dünyaya ön-kavramsal bir bakışımız vardır. Davranış, bu nedenle belirli bir şey değildir; eyleyenin perspektifinden farklı biçimde, gözleyen perspektifinden de yorumlanabilir. Edim, basit bir biçimde edimin fizyolojisi ile açıklanamaz. Aynı şekilde nedensel-deterministik bir açıklama da olanaklı değildir. Davranışı oluşturan şey, daha karmaşık bir yoruma açık bir yapıdadır. Davranış, onu oluşturan parçalara da indirgenemezdir. Bütün bunlar bilinçsel yoruma açıktır. Eylemin tek bir yorumu yoktur.

Bilinç ve davranış, indirgemeci bir yaklaşımla ele alınmamalıdır. Ponty, felsefesine “belirsizlik felsefesi” adını vermektedir. Algı, beden ve dünyanın kendisi karmaşıktır. Ölümün kaçınılmazlığı ve özgürlüğün etik olarak uygulanmasının gerekliliği bağlamında varoluşçuluğun çözüm getirecek bir yaklaşım olduğunu düşünmüştür. Bilimsel deneyciliği reddeder ve yaşayan bedenin gerçekliğini anlatan bir dizge arayışına girer. Geleneksel önyargılar ve fenomenin kendisine dönüş bağlamlarında gestalt psikolojisinden ve Husserl’den etkilenmiştir. Duyumsallığın kaynağı olarak pragmatik ve kılışsal önyargıları ve algılayan ile algılanan nesne arasındaki yorumsama ilişkisini irdeler. Ona göre, arı bir duyumsallık söz konusu değildir. Aktarılan veriler ile birebir ilişki yoktur. Bu bağlamda usçuluğu ve deneyciliği de eleştirir.

Tensel varoluşun kökensel deneyimlerinin betimlenişini sunar. Bedenselleşmiş insan varoluşunun deneyimlerini birlikte ele almaktadır. Varoluşsal görüngübilimin temel kavramı, bedenın kendisidir. Enkarne bir öznellikten söz eder. Öznellik tamamen fizikseldir. “Ben, kendi bedenimim.” Zihin – Beden karşıtlığı ve materyalizmin indirgemeci anlayışı karşısında enkarne öznelliği savunur. Bu, doğup gelişen öznelliktir. Madde olmayan zihni kabul etmez. Ona göre, biz ne madde-olmayan bilinciz ne de fiziksel nesneyiz; biz, fiziksel-özneyiz. Tensel-özne oluş, fenomenolojik olarak açıklanır. Fiziksel öznenin kendisini açığa çıkarması “algı” ile anlatılır.

Varoluş biçimimiz dünya-içinde-varlık olmaktır. İnsan varoluşu dünyadan ayrılamaz. [Bunlar düşüncede soyut olarak ayrılabilse de gerçeklikte ayrılamaz.] Tensel-öznelliğimiz, beden – algı ilişkisi ve bedenın nerede bittiği sorusu bağlamlarında ele alınır.

Algının Görüngübilimi'nde ilk olarak yöntem problemi üzerinde durulur. Fenomenoloji, özlerin bilimidir. Geleneksel özcülük ile Husserl'in yaklaşımı arasında fark vardır. Sorun, bir şeyin bir sınıfa ait olup olmadığını belirleyen koşulların belirlenmesidir. Ponty, Husserl'in “indirgeme” ve “doğal tutum” yaklaşımlarını eleştirmektedir. Doğal tutum ve onun askıya alınması konusunda eleştiri getirmektedir. Doğal tavır, fenomenoloji ile angaje olmadan önce insanın sahip olduğu durumdur. Bu, bir dizi inançtır. ‘Ben’e sunulan fiziksel nesnelere ve diğer bilinçli varlıkların, ‘ben’ onların bilincinde olsa da olmasa da var olduklarına ilişkin kabuldür. Zaman ve mekana yayılmış biçimde dünyanın farkındalığına sahip olmak, doğal tavidir. Doğal tavrın dünyasında her şey ‘ben’imle beraberdir ve her şey olgusal olarak verilmiştir. Bu dünya birincil olarak değer niteliklerine sahiptir ve bunlar nesnenin oluşturucu nitelikleridir. Bütün bu doğal tavır içerisinde dünya değer temelli ve kılışsal olarak kendisini açar. Ponty, doğal durumun askıya alınması düşüncesini eleştirir. Husserl, doğal durumdaki olumsuzluktan dolayı, özsel olanın ayırt edilmesi için doğal durumun askıya alınması gerektiğini savunur. Dünyanın ‘orada’ olması, ‘ben’in onun bir parçası olması ve onun değer temelli olması doğal durum içerisinde olmaktır. Ponty’ye göre, görüngübilim daima ve halihazırda dışarıda varolan dünyanın felsefesidir; dünyanın varlığı bütün felsefeyi önceleyen bir durumdur. Dünya, bir gerçeklik olarak vardır; ancak bu, dünyayı betimlemek için yeterli değildir. Bir şeyin şu anda var olması demek, “şu anda” var olması demektir. Eğer X varsa, X gerçektir. Varolmanın ikinci bir anlamı daha vardır: X'in var olması ancak X'in bilince verilmiş olması ile olanaklıdır [anamlıdır]. Bir şeyin kendi-içinde varolmasının ‘ben’im için bir anlamı yoktur. Önemli olan ‘anlam’dır.

Şu anda (temporal) varolan bir şey, bilince kendini sunmadan da varolabilir. Husserl, bütün bilginin doğal tavrıda geliştiğini öne sürer. Fenomenoloji bu kılıfsallıktan hareket eder. Aşkınsal felsefede fenomenoloji, hem bütün bilginin doğal tavır içerisinde temellendiğini söyler hem de doğal tavrın dünyasının olanaklılığını gösterir. Bir şeyin bilince verilmişliğini çözümlerken, epokhe ile doğal tavır paranteze alınır. İdeal – Reel karşıtlığında ideal olan zorunlu, reel olan olumsal/kontenjan’dır. Epokhe ve bir şeyin bilince verilmişliğinin çözümlenmesi fenomenolojinin iki ana kavramıdır. Dış dünyayı hazırlayan herhangi bir süreç ile ilgilenmez; bunun yerine şey’in bilince verilmesi irdelenir. ‘Doğal Tavır’ı paranteze almak, şey’in bilince nasıl verildiğinin açığa çıkarılması için bir aşamadır. Epokhe’den sonra doğal tavrın gerçekliği ontolojik olanla yer değiştirir. Doğal tavrın nesnesi ile fenomenolojik nesne arasında iki ayrı dünya ilişkisi değil, iki farklı tavır söz konusudur. Aşkınsal indirgemenin dünyası farklı bir dünyaya değil, farklı bir tavra dayalıdır.

Aşkınsal indirgemenin sağladığı olanak, empirik dünyanın bize görünme olanağının bilincin bir başarısı olduğunu [=Kant] temele alarak bilincin temel yapılarını yorumlamasıdır. Bu da dünyanın bize neden “böyle” görüldüğünün açıklanmasıdır.

“Dünya nedir?” ile “Ne olarak adlandırdığımız” arasında değil, “Bir şeyin varlığı” ile “O şeyi nasıl gördüğüm” arasındaki salınım üzerinde durulur. Fenomenolojide, şeyler bize sınırlı olarak verilir; bize verilme biçimleri ile koşullu bir verilmişlik söz konusudur. “O şey tümüyle kendisidir” bilgisine sahip değilizdir. Bir şeyin kendisi olması ve başka bir şey olmaması klasik töz felsefesidir. Bir şeyin görece olarak açığa çıkması ise Ponty’nin de içerisinde olduğu anlayıştır. Fenomenoloji, olan ile bize görünen arasında yer alır. İnsanın sezgisi koşullu ve perspektifseldir (=ontolojiktir). Husserl, doğal dünya ile aşkınsal indirgemenin dünyası arasında gidip gelmektedir. Bütün çaba, dünya ile dolaysız bir ilişki kurabilmek ve öznenin bu ilişkiyi sürdürürken kesintisizlik içerisinde varolabilmesidir.

Doğal dünyanın nasıl olanaklı olduğunu göstermek ve doğal dünyanın bir ilk koşul olduğu fenomenoloji için temelse, ilkel dünya ile aşkınsal dünyanın ilişkisi ve bunun kesintisizliği nasıl olanaklı olacaktır? Husserl, epokhe ile doğal tavrın olanaklılığının gösterilebileceğini savunur. Heidegger, Sartre ve Ponty buna karşı çıkarlar. Kusursuz, tam bir görüngübilimsel indirgemenin olanaksızlığını savunurlar.

Doğal dünyanın / tavrın aşkınsal açıklamasının epokhe ile olanaklı kılındığını savunur. Tam bir görüngübilimsel indirgeme olanaklıdır. → HUSSERL

Heidegger, Sartre ve Ponty, Dünya-içinde-varlık ve bunun varoluşsal yapısının betimlenmesi ile başlamaktadırlar. Fenomenoloji, deneyimlediğimiz dünyanın dolaysız betimlemesini verir. Tarihçilerin, bilim adamlarının yaptıkları gibi nedensel ve psikolojik kökenli açıklamalar vermez. Deneyimlenen dünyanın olanağını sorgular. Fenomenolojinin görevi nedensel ilişkileri ‘ele geçirmek’ ya da bilincin dışında varolanları açıklamak değildir. Fenomenolojinin izlediği süreç kökensel olarak betimlemektir. Kavramsal çözümleme yapmak gibi bir iddiası yoktur. İndirgeme, bize mutlak bir indirgemenin olanaksızlığını göstermiştir.

Ponty’nin felsefesini ‘varoluşsal görüngübilim’ olarak adlandırmak mümkündür. Görüngübilim, özleri varoluşa geri dönerek anlayan bir felsefe etkinliğidir. İnsanın kendi tarihsel bağlamı, insan ile ‘dünyanın’ etkileşimi, bu felsefenin çıkış noktasıdır. Bütün çaba, dünya ile olan dolaysız ve ilksel ilişkiyi yeniden kurabilmektir. Doğal tavır olumlanmaktadır ve aşkınsal indirgemenin tümüyle olanaklı olmadığı ifade edilmektedir.

Varoluşçuluk, insan varoluşunun temel sorunlarını çıkış noktası olarak almaktadır. İnsan özgürlüğü otantik biçimde ele alınmakta, ölüm, endişe, cinsellik, politika gibi insana ait her şey bu temelde irdelenmektedir. Ponty’nin varoluşsal görüngübilimi, varoluşçuluk ile Husserl’in görüngübiliminin sentezidir. Husserl’in ‘epokhe’ ve ‘aşkınsal ego’ anlayışını Heideggerci dünya-içinde-varlık ile yer değiştirmektedir. Tensel-özne betimlemesinin içerisinde aşkınsal özne yer alamaz. Ponty’nin Hegel’de kabul ettiği ve reddettiği yönler, kendi felsefesinde de etkili olmuştur. Marksist felsefe, varoluşçuluk ve görüngübilimin kökenlerini Hegelci ögelere dek izlemiştir. Felsefenin görevi, us-dışı olanı keşfetmek ve onu genişletilmiş bir akla dahil etmektir. Us-dışı olan, tutarsız olan / çelişik olan değil, ilişkiyel olmayan, bilişsel olmayan, bir bağlamda tanımlanamayan şeylerdir. Duyumsal olan, yaşanan, varoluşsal olan karşısında Kant’ın “anlama” ile “us”u ayırmasına karşı eleştiri getiren Hegel, bu empirik olarak sınırlanmış düşünme etkinliğini aşmak gerektiğini savunur. Deneyim alanının dışındaki gerçeklik Kant’a göre numenal alanken, Hegel’de bu alan bilince açıktır. Ponty, bu durumu varoluşsal olarak yorumlar. Akıl, anlamadan daha geniş bir şeydir. Akıl anlamaya çalışan ilk filozofun Kant olduğu söylenebilir. Kant’a ek olarak, Hegel, tarihsel olumsuzluğa kavramsal bir alan ayırmıştır. Hegel felsefesinde olup-biten hiçbir şey dışarıda kalmamaktadır. Hegel’i tarihsel bir determinist olarak okumak hatalıdır. Özgürlük ve determinizmin bağdaşabilir olduğu düşünülebilir (X Sartre). Tarihsel-olumsallık Sartre’ın varoluşun kendisinin olumsal olduğuna ilişkin ‘buluşuyla’ uyum içindedir. Sartre’a göre,

varoluş olumsaldır. Bunun karşısı insanın belirlenmiş bir doğasının olduğu anlayışıdır. Ponty, varoluşçuluk ile Hegel arasında kökensele bağlar olduğunu savunur. Mutlak bilgi, tinin evriminin son aşamasında, kendi kendini bilmenin bir yaşam biçimi halini alması ve bilincin kendisini tanımasıdır. Bu son aşama sadece düşünsel değil, yaşamsaldır. Mutlak bilgide bilinen ile olan arasında fark yoktur. Varolan, olandır. Bilen, ne olduğunu bilendir. Bilincin diyalektik yapısında öz-bilinç, öznellik-nesnellik arasında spekülative bir sentezdir. Bu da epistemoloji ile ontoloji arasında bir sentezdir. Ponty, Hegel'in fenomenolojisinin bütünüyle egzistansiyalist olduğunu düşünür. Mutlak bilgi, felsefe değil, bir yaşam biçimidir. Bilme ile varlığın, Ben-bilgisi ile varoluşun diyalektik birlikteliğidir. Varoluş, fenomenolojide Dasein ile eşitlenir. Dasein, kendi varlığını açıklarken diğer varolanları da açıklayandır.

Ponty'nin Hegel okumalarının anlamı, nesnel olanla öznel olanın tümüyle ayrılamayacağını ifade eder. Hegel'in mutlak bilgisinin egzistansiyalist okumasını yapmaktadır. Bilinçten öz-bilince geçiş, "kendi" olmaktır. Öz-bilincin böyle gerçekleşmesi egzistansiyalist bağlamda otantik olmak ile paraleldir. İnsan, yaygın olarak kendinin farkında değildir; dünyadaki ilişkiler içerisine gömülmüştür. Bir başka deyişle inotantiktir. Kendi olanağını, kendi sınırlarını bilmek ise kendini bilmek, otantik olmak anlamına gelir.

Bu Hegel okumasının kökeninde varlık kavramının tanımlanması ile mutlak bilgideki bilme sürecinin eşitlenmesi vardır. Hegel'de öz-bilincin kendi varlığını bilmesi değil, bunun aynı zamanda bir süreç olması önem taşır. Gerçek-ben inotantik durumda ya da 'köle-efendi' diyalektiğinde kendinden saklanmaktadır. Gerçek-ben'in 'davet' edilmesi gerekir. Öz-bilinç süreci budur. "Çağrı", Heidegger'de vicdanın çağrısı, Sartre'da "utanma" olarak açığa çıkar.

Tinin mutlak bilgiye doğru gelişimi ve etik bir süreci anlatan bir kavramdır. Kendi-ben'ini bilmek için kendine çağrı, otantik olmayı gerçekleştiren araçtır. Bu, insanın ontolojik olduğunu, kendisinin eksik olduğunu bilmesidir. Bilmek, "hata" yapmak demektir. Bilmek, kökensele olarak eksik olan için olanaklıdır. Varlık ile bilgiyi eşitlerken Hegel'in egzistansiyalist yönünü keşfeder. İnsan, şu anda ne ise o değildir ve geçmişte de ne ise şimdi o değildir. Özü olmayan bir varoluştur. İnsan, belirlenmiş, a priori, değişmeyen bir doğaya sahip değildir. Enkarne özne için çıkış noktası egzistansiyalist öznedir. Egzistansiyalist özne'yi varoluş süreci, dünya-içinde-olma süreci belirler. İnsanı yapıp-etmeleri belirler. Aslında bu, negatif bir özgürlüktür. Ponty, bu özellikleri ölümle ve ölümün bilincinde olmak hali ile birlikte ele alır. Bu hayatın bilinci olmadan hayat, ölüm olmadan bu hayat, ölümün bilinci olmadan da bu hayatın bilinci olanaklı değildir.

1. Yaşam
 2. Yaşamın bilinci
 3. Ölüm
 4. Ölümün bilinci
- ↓
- Diyalektik bir süreç

Biyolojik bir fenomen olarak yaşamda olmaktan öte onun bilincinde olmak ön plandadır. Dolaysız, gerçekçi biçimde yaşama ulaşmakta olanaklı değildir. Araç, düşünüdür. Yaşama ilişkin konuşulan her şey onun bilinci ile sınırlıdır. Yaşama ilişkin bilinç, dolayım içindedir. Yaşam, yaşama ilişkin bilinci değiştirir; yaşama ilişkin bilinç de yaşamı değiştirir. Bunlar iki farklı şey değil, tek bir gerçekliğin diyalektik aşamaları, anlarıdır. Bu nedenle indirgeme olanaklı değildir. Soyutlanmış süreçler değil, yaşayan özne konu edinilmektedir. Yaşamın içerisinde yaşayan insanı görmek varoluşsal özne ile olanaklıdır. Yaşanılan yaşam, yaşamın bilincini, yaşamın bilinci ise ölümün bilincini gerektirir. Yaşamın bilinci ile ölümün bilinci diyalektik olarak birbirleri ile ilintilidir. Ölüm, sessizlik ve üzeri örtülmüştük demektir. Yaşam ile ölüm karşılıklı olarak birbirlerine bağlı kavramlardır.